

Марія КАЧМАР

кандидат філологічних наук

викладач української мови та літератури

Львівського професійного коледжу прикладного мистецтва та дизайну

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7811-9576>

e-mail: mariakachmar@ukr.net

ЗИНОВІЙ ТЕРШАКОВЕЦЬ В УСНОІСТОРИЧНИХ І ФОЛЬКЛОРНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Розглянуто фольклорну біографію одного з видатних діячів ОУН–УПА З. Тершаковця. Джерельною базою та об'єктом дослідження обрано матеріали інтерв'ю авторки, проведені в 2021 р. на малій батьківщині героя – у селах Якимчиці та Кліцько Комарнівської територіальної громади на Львівщині, одержані від респондентів, які були свідками подій національно-визвольного руху, та їхніх нащадків. Увагу зосереджено на основних моментах життя, про які народна пам'ять зберегла інформацію, своєрідно її проінтерпретувала та доповнила: імені, зовнішніх і внутрішніх характеристиках, діяльності та її значенні для підпільного руху, героїчній смерті. Констатовано, що у змалюванні зовнішності та рис характеру домінують позитивні конотації: красивий, білявий, вчений, інтелігент, українець. Простежено тяглість традиції, зокрема спорідненість з історико-героїчними переказами про козаків, опришків, стрілецькою оповідною творчістю.

Найповніше відображено в зібраних матеріалах діяльність З. Тершаковця, актуалізація якої пов'язана як із безпосередніми реальними контактами оповідачів із героєм, так із формуванням домислених, проінтерпретованих у руслі народної традиції моментів. Зауважено, що особливого впливу цієї традиції зазнав епізод загибелі З. Тершаковця в Оброшинському лісі, оскільки респонденти не були безпосередніми свідками події. Вказано на надзвичайно важливе значення оповідачів у трансляванні та збереженні даних про місцевих героїв. Акцентовано на особливій місії родинних історій у час тоталітаризму.

Ключові слова: фольклорний персонаж, народна традиція, родинний наратив, сюжет, Українська повстанська армія.

Один із традиційних, але водночас новаторських дослідницьких напрямів сучасної гуманітаристики – вивчення історизму народної творчості, трансформації історичної правди у фольклорну. Своєрідним матеріалом для студіювання цих процесів стала народна наратологія, що є першою реакцією колективу на певні історичні події, засобами якої формується, зберігається, трансформується і передається з покоління в покоління пам'ять. У цьому процесі, як зазначає Олександра Бріцина, шукати варто не правду конкретних фактів, а історію свідомості народу, його оцінок і прагнень (Бріцина, 2010, с. 135–136). Особливо цінним такий джерельний матеріал стає для вивчення правдивої альтернативної історії певних періодів. Це ті історичні

Зеновій Тершаковець

контрнаративи (політичні, релігійні, етнічні), що віддзеркалювали опозиційні дискурси тоталітарного суспільства (Кісь, 2016). До них, без сумніву, належить повстанська прозова традиція. Актуальність її фіксації та різноаспектного дослідження зумовлена передовсім тривалим домінуванням в офіційній історії викривленого і «спаплюженого» змалювання українського національно-визвольного руху. Одним із шляхів такої політики було намагання стерти вияви та збереження будь-якої народної пам'яті про українських героїв. Кожне село чи містечко мало своїх незламних борців за Україну і зберегло інформацію про них у численних оповіданнях та переказах. До таких належать Зиновій Тершаковець і його родина. Вивчення регіонально-локальної прозової повстанської традиції дасть змогу не лише простежити особливості побутування фольклорної правди на певній тери-

торії, а й з'ясувати тенденції розвитку та функціонування повстанського героїчного епосу в загальноукраїнському контексті. Безперечно, важливим є також дослідження в діахронному аспекті, яке дасть можливість простежити тяглість традиції (зв'язок з історико-героїчними переказами про козаків та опришків, стрілецькою пісенністю та прозою).

Вивчення видатних постатей національно-визвольних змагань українців середини ХХ ст. та їхньої фольклорної візії стало можливим й активізувалося після проголошення незалежності України. Можна назвати праці Григорія Дем'яна (Дем'ян, 2003; Степан Бандера, 2006), Євгена Луня (Луньо, 2006; Луньо, 2007; Луньо, 2020), Оксани Кузьменко (Кузьменко, 2016; Кузьменко, 2018), Оксани Чікало (Чікало, 2021) та ін. Якщо говорити про родину Тершаковців, то життя та діяльність Зиновія й інших членів сім'ї проаналізовано в кількох історичних дослідженнях (Мороз, 2011; Гель, 2005) і краєзнавчих розвідках (Гель, 2003), а матеріали народної пам'яті очікують свого комплексного аналітичного опрацювання.

Об'єкт і джерельна база статті – записи народних оповідань та переказів, здійснені в 2021 р. на малій батьківщині родини Тершаковців – у селах Якимчиці та Кліцько Комарнівської територіальної громади Львівського р-ну Львівської обл., а також у 2019 р. у с. Бовшів на Івано-Франківщині, звідки родом Анастасія Мурафа – дружина Зиновія Тершаковця. Їх введено до наукового обігу вперше. Таке жанрове представлення логічне і зрозуміле, оскільки перехід окремих оповідань у перекази цілком природний та закономірний. Степан Мишанич писав, що «дійсно бачене, пережите з часом сповнюється глибокого смислу, збагачується у взаємодії з аналогічними фактами і стає невід'ємним елементом усної традиції» (Мишанич, 2003, с. 91). Цікавими з цього погляду є образи оповідачів. Більшість із них мають спільне локальне походження: народилися і проживають чи проживали в Якимчицях, родинному селі Тершаковців. У хронологічному плані оповідачі є безпосередніми учасниками й очевидцями (Стельмах Наталія допомагала в господарстві, була сусідкою родини; Бокало Марія в дитинстві брала участь у культурних заходах, які готувала Марія Білик-Тершаковець)

та їхніми нащадками (бабуся Любові Попович служила в Тершаковців, мама дитиною часто була в їхній оселі; Ольга Кузяків – донька Наталії Стельмах, зв'язкової Григорія та Зиновія Тершаковців; Надія Курдидик – племінниця Анастасії Тершаковець). Цей момент важливий, оскільки «саме відношення транслятора до наратованого, зумовлене часопросторовою віддаленістю від комунікативно реалізованих подій, породжує різні рівні нарації, тобто способи представлення історії» (Давидюк, 2017, р. 17).

Мета статті – проаналізувати оповідання та перекази про Зиновія Тершаковця, виокремити тематичні домінанти й ідейно-сміслові спрямування, простежити на основі розгляду сюжетно-мотивного фонду специфіку відображення історичних реалій у народній свідомості, з'ясувати роль і місце оповідачів у збереженні та трансляції інформації; розглянути своєрідність фольклорної біографії Зиновія Тершаковця, вказати на традиційну тяглість й інноваційні вкраплення, розкрити акумулювання у прозових текстах окремих рис української ментальності.

Центральним смисловим елементом родинної історії, визначальним поворотним моментом стає діяльність З. Тершаковця. Зиновій Тершаковець – крайовий провідник Організації українських націоналістів (ОУН) Львівського краю, засновник і редактор журналу «Літопис Української повстанської армії» («Літопис УПА»), майор-політвиховник Української повстанської армії (УПА), відомий у підпіллі за псевдами «Федір», «Чагрів», «Червень», Русич», «Лисий», «44» (Мороз, 2011, с. 7), в. о. командира Львівської військової округи УПА (ВО-2) «Буг», активний політичний і культурний діяч.

Зафіксовані зразки народної пам'яті про З. Тершаковця відображають одну з тенденцій повстанської прози про видатні постаті національно-визвольного руху – поєднання історичних фактів та поетичного вимислу. Аналізуючи фольклорну біографію Романа Шухевича, Євген Луньо наголошував, що «власне вимисел, як явище духовної культури, є більш значимим і цікавим предметом дослідження фольклористів», оскільки важливо простежити, як і наскільки та чи та постать «активізувала творчу уяву народних мас, які суспільно-політичні та моральні цінності генерувалися в процесі її художнього осмислення, яке місце відвів народ цьому героєві у скарбниці власної поетичної пам'яті» (Луньо, 2007, с. 268). Важливе місце в цьому процесі займає фольклорне знання, закодоване в народній свідомості та способах і шляхах інтерпретації дійсності. Оповідання, а ще більше перекази цього тематичного пласту відображають тяглість традиції в зображенні важливих для українців історичних постатей із характерними процесами ідеалізації та героїзації. Безперечно, важливо наголосити на новаторських ідейно-сміслових домінантах. Носії повстанської оповідної та пісенної творчості, щоразу репродукуючи її, «показують процес закріплення фольклорною традицією смислів, які генерують важливу суспільну ідею політичної свободи, що допомагає конструювати сучасну концептуальну модель “Україна”» (Кузьменко, 2018, с. 550).

Оповідна традиція зберегла кілька номінувань народного героя. Окремі з них пов'язані з іменем Зиновій та подають його в різних формах: Зеник Тершаковець (Інтерв'ю-4), Зеновій (Інтерв'ю-1), Зеню (Інтерв'ю-2; Інтерв'ю-5). Така ідентифікація логічна і найпоширеніша, бо ім'я людини – це «головний атрибут особи, що часто стає її рівнозначним символом», це її сутність, визначальний знак; із давніми віруваннями пов'язані уявлення, що, «поки живе ім'я, ніби й живе та особа, що його носила, бодай у людській пам'яті» (Жайворонок, 2006, с. 261). Регенерування у прозових зразках саме імені героя, яке йому дали під час хрещення, а не численних його

псевдонімів пов'язане, без сумніву, з особами оповідачів – вони близькі сусіди, односельці, помічники в господарстві чи їхні нащадки. Варіанти Зеник та Зеню (Зеньо) – типові українські зменшено-пестливі форми, поширені в усній розмовній мові, у фольклорі та художній літературі, що виражають найрізноманітніші відтінки емоцій: захоплення, любові, симпатії, ніжності, пестливості, радості, співчуття, доброзичливості або ж гніву, зневаги, презирства, осуду, іронії (Шиприкевич, 1979, с. 76). Зафіксовані тексти, безперечно, акумулюють позитивну конотацію героя й актуалізують його найкращі атрибутивні риси.

Не менше важливим народна пам'ять вважає транслювання інформації про походження З. Тершаковця, його родинну та станову належність. Спогади про знану родину інтелігентів Тершаковців поширені в місцевій оповідній традиції з чітким усвідомленням великої ролі та значення її діяльності як для простих людей, так і Львівського краю, України загалом. Особливою семантикою та ідейно-сисловою навантагою наділено зв'язок «батько–син»: «Пóсеол в Якимчичо'х був, послом. А син був дуже українец. Послів син Зеню такий» (Інтерв'ю-5). Цей короткий уривок інформативно місткий: батько був послом, якого обирали люди (відображення історичних реалій), а відповідно довіряли йому; Зиновій – син свого батька, тобто успадкував усі найкращі батьківські риси; Зиновій був «дуже українец». Зв'язок батька та сина не лише на кровному рівні традиційний для української національної свідомості. Усім відомі прислів'я: «Який дуб, такий клин; який батько, такий син» (Галицько-руські народні приповідки, 1907, с. 54), «Яке коріне, таке і насіне» (Галицько-руські народні приповідки, 1907, с. 293) та багато інших. Усі позитивні риси, частину з яких Зиновій одержав від батька, що був для нього прикладом і зразком для наслідування, завдяки патріотичному родинному вихованню, оповідачка концентрує в лексемі «*українец*», підсилюючи її обставиною міри та ступеня дуже – великою мірою, надто, надзвичайно. Поява такого семантичного елемента не випадкова, а зумовлена історичними подіями першої половини ХХ ст. – національно-визвольними змаганнями під час двох світових воєн і боротьбою за українство в міжвоєнний період. Оксана Кузьменко зазначає, що «у націєтворчих стремліннях поняття “Україна” для січового стрільцтва й повстанців, для свідомих своєї ідентичності українців було невіддільне від найвищої духовної та моральної вартості» (Кузьменко, 2018, с. 575). Саме тому, за словами О. Чікало, «виникає персоніфікований образ народного героя – січового стрільця, повстанця, однак вже політично та патріотично наснаженого» (Чікало, 2021, с. 30). Такі риси притаманні для всієї родини Тершаковців загалом та окремих її представників зокрема (батько – Григорій Тершаковець, сестра – Марія Білик). Фольклорна ж біографія Зиновія пронизана верховенством національних інтересів, заради яких він віддає найцінніше – своє життя.

Народна традиція зберегла ще кілька ідентифікацій Зиновія Тершаковця: «А той їх син Зеник Тершаковець, то він був провідником УПА. Він на... Я навіть не вмю вам повісти по-воєнному, скільки він тим всім» (Інтерв'ю-4); «І каже: “Зеник!”. Вона йому викала, бо то було панство. Каже: “Зеник! Та, – каже, – може, лишіть то!”» (Інтерв'ю-4). Вказівка на військовий чин констатує збереження в народній пам'яті особливого становища та непересічного значення постаті Зиновія в діяльності УПА, хоча і втрачений, а, можливо, й не був відомий, масштаб його роботи та повноважень. Семантично містка лексема «провідник» – той, що вказує дорогу, очолює, бере на себе відповідальність вести інших. Це слово популярне в повстанському лексиконі.

Так, Тамара Вронська зазначає, що в середовищі ОУН широковживаним від 30-х і до початку 40-х років ХХ ст. було звернення «пане провідник», а також «друже провідник», останнє запозичене від «Пласту» (Вронська, 2014). Особливе ставлення, певний пієтет до Зиновія простежуємо в епізоді-зверненні героїні – бабці оповідачки, що допомагала Тершаковцям у господарстві, із проханням припинити безперспективну, на її думку, боротьбу. Акцентовано, що вона зверталася до Зиновія на «ви», бо то було «паньство». Така етикетна формула традиційна для української народної культури: зверталися на «ви» до батьків, родичів, кумів, подружжя між собою, до малознайомого (чи незнайомого) співбесідника, до старшого за віком, посадою (Чезнікова та ін., 2011, с. 175–176). Насичено інноваційними смислами лексема «паньство». Цей історизм належав до активного словникового масиву першої третини ХХ ст. і називав тих, що займали вище становище в суспільстві того періоду, належали до забезпечених верств населення, інтелігенції. Лексема «пан» також слугувала ввічливою формою звертання або називання щодо осіб чоловічої статі привілейованих суспільних верств (СУМ, 1975, с. 41). В аналізованому наративі можна простежити використання слова «паньство» з метою акцентувати на особливому становищі родини серед односельців, зокрема їхній інтелігентності, порядності, ученості, активній політичній і громадській діяльності. Підтверджують це прозові зразки про освіченість як домінуючу рису як родини Тершаковців загалом, так і Зиновія зокрема: «Але дуже був вчений. Мав дуже голову файну» (Інтерв'ю-5). Простежено акумулявання традиційної для прози про національно-визвольні змагання вказівки на грамотність повстанців, що, за О. Чікало, виявляється в мотиві «в повстанці йшли найосвіченіші хлопці» (Чікало, 2021, с. 35). Мати файну голову – один із варіантів фразеологізму мати голову на плечах, тобто бути розумним, кмітливим. За народним зразком, бути ще й освіченим і використовувати свої знання на благо загальної справи. Оповідачка продовжує розповідь: «Він... Йой! Кілько я сі но находила!» (Інтерв'ю-5). Можна прочитати підтекст цього уривка, зважаючи на те, що Н. Стельмах була зв'язковою, тобто виконувала численні завдання З. Тершаковця: таких доручень було багато, для цього треба бути дуже мудрим і вченим, сама ж героїня ставилася до цієї роботи відповідально.

Щодо зовнішності, то є набагато менше характеристик. Це – спорадичні спогади тієї самої Н. Стельмах: «Був дуже файний хлопець», «Дуже слічний. Ростом... Бльондин...» (Інтерв'ю-5). Помітна ідеалізація головного героя, загалом типова для всієї історичної прози. Її акумуляовано через традиційні епітети файний і слічний – діалектні варіанти літературного слова «гарний». Смыслові межі словосполучення «файний хлопець» охоплюють не лише красиву зовнішність, а й позитивні риси характеру. Подібні шляхи зображення головних героїв присутні і в українських народних казках: в образі красного хлопця добро і краса виявляються в органічній єдності та належать до категорії калокагатії, добропрекрасного (Мушкетик, 2014, с. 67). Окремо зацентовано на зрості та кольорі волосся героя. Вказівка на вищий ріст – відгомін давніх уявлень про міфо-епічних героїв, насамперед велетнів, які виділялися величезними розмірами, у такому самому ключі змальовано козацьких лицарів, гайдамацьких та опришківських ватажків в історичних переказах (Сокіл, 2003, с. 264–265). Лексема «бльондин» (білявий, світлий) семантично пов'язана з білим кольором. Її використання зумовлено його символікою. У календарній обрядовості білий означає ясний, асоціюється з яскравістю, сонцем, має здатність освітлювати все довкола, загалом призначений для творення ідеального образу-персонажа, є універсальним знаком усього

позитивного (Коваль, 2014, с. 737). Отож образ З. Тершаковця в народній пам'яті зберігає традиційність у змалюванні зовнішності, тобто безпосередній зв'язок з усією епічною спадщиною, та відображає інноваційні вкраплення, зумовлені вже тенденціями народної прози про події першої половини ХХ ст. (стрілецької та повстанської).

Аналізуючи фольклорну біографію Зиновія Тершаковця, варто звернути увагу на інтерпретацію його діяльності, зафіксовану в народних наративах. Її прозова традиція транслює через кілька мотивів – герой:

1) воює – «Я знаю за, баба шо говорила за того Зеновія, шо він воював» (Інтерв'ю-4);

2) займається просвітницькою та видавничою діяльністю – «А він, каже, в нас в хаті, то ше стара хата сто'яла, каже, прийшов до нас і каже: “Ганусь..., Гануська...””. Баба Анна. Гануська він її кликав. “Гануська, – каже, – я собі туда вилізу на стрих””. І, каже, мав таку пічатну машинку і на тій машинці, каже, там шось пічатав. Так сидів на стриху, в разі якоїсь тривоги, і він собі, каже, то печатав» (Інтерв'ю-4);

3) організовує навчання місцевого населення, розробляє мережу зв'язкових, визначає обов'язки кожного – «Послів син Зеню такий. І він збирав всякі такі ті. Нас. Боже! Як си нагадаю, знаєте, то юж» (Інтерв'ю-5); «Він прихो'дів і всьо підказував, і всьо казав. Шо мают робити, шо той во. Та, певне, шо мали і своїх людей. А як!» (Інтерв'ю-2);

4) приходить до сусідів на обід чи вечерю – «Зеню до' нас дуже хо'див часто. І ті хлопці там. Бо мама була за невістку в Якимчичах. Знаєш. Вони там і спали, і всьо. Але... І їсти їм давали. Не раз: “Наталя, давай, шо маєш!”. То капусти банек но тріснуло. І ше й там, ну все були свині, все були якесь сало, було той во» (Інтерв'ю-5);

5) має свої справи – «Та Тершаковец в Якимчичо'х був. Тершаковец мав свої справи» (Інтерв'ю-5).

Перелічені мотиви відображають усі аспекти діяльності З. Тершаковця. До прикладу, структурно-семантична схема «герой воює» передає узагальнено інформацію про його участь у різноманітних воєнних операціях. Цей твір максимально стиснено й узагальнено до лексеми «воює», що можна пояснити об'єктивними чинниками: місцеві мешканці як основні джерела інформації не знали всіх тонкощів військової діяльності, не були безпосередніми свідками та учасниками, лише чули про це від інших.

Мотиви третьої групи (Тершаковець організовує людей, дає їм завдання, все підказує) пов'язані з його активною просвітницько-культурною роботою. Відомо, що Зиновій брав активну участь у підпільній праці на Комарнівщині, був одним із перших організаторів ОУН цього терену, головою товариства «Сокіл» і гуртка «Рідна школа» в Якимчичах, секретарем читальні «Просвіта» в рідному селі (Мороз, 2011, с. 13). Окрім того, згодом З. Тершаковець керував відділом масової пропаганди Крайового осередку пропаганди ОУН Західноукраїнських земель (Мороз, 2011, с. 17). Вдалося зафіксувати два наративи цієї тематики: від мами Н. Стельмах, яка була безпосередньою учасницею тих подій, та її доньки О. Кузяків, яка не раз чула про це від рідних. Наратив матері короткий, без зайвої деталізації та пояснень, але драматично й емоційно напружений. Важкі спогади концентруються у звертанні до Бога та фразі: «Як си нагадаю, знаєте, то юж», яку оповідачка обриває, блокуючи так продовження нелегкої для неї розповіді. Оксана Кісь зазначає, що «особиста чи соціальна травма може мати ефект розпадання особистості (я) на розрізнені фрагменти... У тексті такі

розриви проявляються через незавершеність речень, обірваність думок, різкі повороти сюжету, мовчання» (Кісь, 2016). Розповідь доньки позбавлена драматично-емоційного нашарування: вона спостерігач, віддалений у просторі та часі, який на основі одержаної від рідних інформації зберігає її в пам'яті через своєрідне документування подій, нанизування предикатів: приходив, підказував, казав, що мають робити. Відтак можна констатувати перехід спогадів у переказ, коли, за С. Мишаничем, найбільших втрат зазнає емоційно-оціночний зміст, нівелюється безпосередність побаченого й пережитого (Мишанич, 2003, с. 92).

Багатогранна діяльність З. Тершаковця відображена і в наративі про друкарську машинку, за якою він працював. Беззаперечним, на мою думку, є той факт, що в основі переказу – реальні події: розмова бабусі оповідачки з героєм, вказівка на його діяльність, відвідини повстанцями Якимчиць. Цілком вірогідно, що героїня і не знала, чим займається Зиновій, що він друкує і для чого. Однак розуміння беззаперечної важливості, святості обраної праці сконцентровано в образі друкарської машинки та створенні особливих часопросторових умов (на стриху хати в людини, якій він цілком довіряв, у тиші й спокої, щоб ніхто не заважав). Цей наратив – логічне продовження численних прозових зразків про те, що З. Тершаковець був дуже вченим, розумним, мав «файну голову». Узагальнені народні висновки можна підкріпити історичними фактами: З. Тершаковець очолював відділ масової пропаганди, заснував і редагував два випуски видання ВО «Бут» – журналу «Літопис УПА», автор праці «Польське питання» (Мороз, 2011, с. 17, 32).

Усі зазначені мотиви народна пам'ять сконцентрувала у структурно-семантичному елементі «Тершаковець мав свої справи» (Інтерв'ю-5). Його можна трактувати двояко. По-перше, оповідачка, яка була зв'язковою родини, може й надалі дотримуватися принципу конспірації, який був на дуже високому рівні в ОУН–УПА. Тобто вона може знати, які справи, але не мати бажання чи боятися про це розповідати. Відомий дослідник українського повстанського фольклору Є. Луньо зазначав, що «у своїй доволі тривалій і плідній практиці записування оповідної традиції нам не раз доводилося спостерігати міркування і сумніви респондентів, чи варто розповідати нам такі цінні відомості, якими у їхньому розумінні є народний епос»; чи можна посвячувати записувача у напівсакральні цінності, «якими був епос для його автохтонних творців і носіїв» (Луньо, 2020, с. 567). Хоча використання займенника свій (який належить собі, який є у себе) може вказувати й на певну таємничість, сакральність тих справ, які належать героєві з особливим статусом. Обов'язок оповідачки – не вникати в ті справи, а лише допомагати, виконуючи відповідні доручення. Функціонування такого мотиву в людській пам'яті може свідчити також, на мою думку, про ті процеси, які відбуваються з наративами на шляху їхнього подальшого функціонування: за С. Мишаничем, це – творчий процес раціоналізації, коли забуваються часткові незначні деталі, спогад рухається в бік узагальнень, хоча загальні поняття та відчуття пережитого утримуються в пам'яті довше (Мишанич, 1986, с. 94).

Значний спектр народних переказів про З. Тершаковця пов'язаний із його смертю. Цей мотив доволі продуктивний і вказує на беззаперечну тяглість історико-героїчної традиції українців. З об'єктивних причин оповідань про загибель героя мені зафіксувати не вдалося. Єдиний дотичний до цієї події – батько Григорій, який був на впізнанні сина. Можу припустити, що в час тотальної заборони саме Г. Тершаковець був основним джерелом інформації, якою ділився з найближчими, перевіреними

людьми. Зібрані перекази ілюструють, як «повідомлення, чутки й поголоски, хоч і народжені в межах вузького осередку, але набувають значного розголосу, оскільки зміни в особистому житті даної людини можуть викликати соціальне відлуння, широкий суспільний резонанс» (Мишанич, 1986, с. 83–84). Так сталося із фольклорною інформацією про загибель З. Тершаковця, яку після проголошення незалежності доповнили інші джерела (архіви, книжки, зняття заборони на можливість передавати та розповсюджувати такі дані).

Загалом, загибель героя за різних ситуацій та обставин в історико-героїчних переказах попередніх періодів – це неминучий завершальний етап його життєвого шляху: він гине у відкритій боротьбі з ворогом, за несприятливих обставин, у нерівному бою (Сокіл, 2003, с. 242; Сокіл, 2003, с. 253). Така сама тенденція зберігається у прозових зразках про З. Тершаковця. Маємо кілька, на мою думку, новаційних моментів. Євген Луньо, проаналізувавши народнописанні твори про Євгена Коновальця, дійшов висновку, що смерть засновника ОУН у філософському аспекті була жертвованою, свідомою та добровільною. «Свідома й добровільна не в тому розумінні, що Провідник сам дав себе ворогам на знищення, а в тому, що він посвятив своє життя діяльності, добре знаючи про пов'язану з нею смертельну небезпеку» (Луньо, 2006, с. 141). Той самий висновок можна зробити і про З. Тершаковця. Мені вдалося зафіксувати наратив від Любові Попович, бабця якої спілкувалася безпосередньо з героєм: «І каже баба ше, я, каже, так прийшла до нього, дивлюсі: він такий мо'ло'дий. І каже: “Зеник!”. Вона йому викала, бо то було паньство. Каже: “Зеник! Та, – каже, – може, лишіть то! Видите, – каже, – як вони сі взели за то, як вони то всьо тлуміт, той моло..., тих дітий людскіх витлумлюют, висилают в Сибір”. І батьки вже були, каже, в Сибіру. “Лишіт сі того. Може, не треба того. Хіба тото всьо вартує?..” [Сльози в голосі – М. К.]. А він каже: “Гануська! Я не можу! Я, – каже, – себе (ну як?), я по'святив себе тим дітям. Як я їх можу лишити? Подивісі: то самий молодий цвіт! Як я їх можу зара лишити? І я піду з ними до во'станку”. Во то. То, шо пам'ятаю» (Інтерв'ю-4). Наскрізний мотив – велика самовідданість, незламність, жертвовність, переконання йти до кінця всупереч усьому, усвідомлення всіх наслідків для себе. Для З. Тершаковця неприпустимою була думка про власний порятунок, хоча в нього були дружина, дві доньки, він мав можливість виїхати за кордон. Зацитую уривок із листа до брата Андрія, який Зиновій передав на Захід восени 1945 р: «Нарід держитесь по-геройськи і з посвятою жертвенно працює. Віримо в нашу перемогу, а коли б і не вийшло нічого, то прийдуть нові борці, що бачать нас і боротьбу поведуть дальше, але рабами не будемо і ворогові не поклонимся. Чи я доживу до того, щоби бачити Вас – не знаю. Вже нераз не було виходу, та Мати Божа врятувала. Призначення свого не мину» (Мороз, 2011, с. 22). Народний переказ відображає дещо пізніші часові реалії, коли репресії радянської тоталітарної машини набрали великих обертів: «Видите, – каже, – як вони сі взели за то, як вони то всьо тлуміт, той моло..., тих дітий людскіх витлумлюют, висилают в Сибір» (Інтерв'ю-4). Однак позиція героя залишається незмінною: з тими, хто пішов за ним, він буде до кінця – до смерті. Маємо у наративі семантично місткий образ молодого цвіту: «Подивісі: то самий молодий цвіт!» (Інтерв'ю-4). Його варіанти поширені в інших зразках повстанської прози: «...погинув найлагідніший цвіт» (Інтерв'ю-4). Цвіт у переносному значенні – кращі люди якогось суспільного середовища, квіт, вицвіт (СУМ, 1980, с. 188). У творі з Якимчиць семантику підсилено означенням «самий молодий», що відображає тодішні реалії: середній вік українських

повстанців – 18–28 років, командного складу УПА – 30–35 років (В'ятрович та ін., 2011, с. 78). В іншому наративі вказано, що молодим загинув і сам З. Тершаковець: «Там його виманили і його знищили. Він молодий був. Ну видите» (Інтерв'ю-4). Ліквідація людей (цвіту) в такому віці суперечить усім логічним законам життя, за якими молоді мають ще жити, а вони свідомо обирають свій шлях заради вищої мети й ідеалів. Погоджуюся із висновком Є. Луня, що ми «можемо лише дивуватися і захоплюватися, наскільки національна ідея, національні цінності й ідеали визначали свідомість тодішньої не лише еліти, а й широких народних мас, наскільки вони у своєму житті, своїй діяльності керувалися перш за все національно-державницькими інтересами, жертвуючи за них усім найдорожчим» (Луньо, 2015, с. 9). Мотив втрати «найладнішого», молодого цвіту поширений у сучасних новотворах про російсько-українську війну, які наразі функціують у формі сталих висловлювань, поширених у мережі «Інтернет»: «І це насправді дуже прикро, бо вони позбуваються непотребу, а ми втрачаємо найкращих», «На жаль, ми в цій війні втрачаємо найкращих людей. А вони втрачають генетичне сміття» (5 ий канал, 2022); «Найбільша наша трагедія в тому, що вони шлють найгірших, а ми втрачаємо – найкращих» (Ломага, 2022).

За історичними даними, З. Тершаковець загинув 4 листопада 1948 р. у лісі поблизу с. Великий Любінь на Городоччині після півторагодинного бою із групою емдебістів «Тайфун» (Мороз, 2011, с. 40). Народна пам'ять, яка зберігає доволі значну кількість наративів про загибель героя, акцентує на кількох важливих моментах. Передусім на місці загибелі, яке здебільша відповідає історичній версії: «в оборошинському лісі, там, під Любіньом» (Інтерв'ю-4), «в Любіню в лісі» (Інтерв'ю-5). Збереження інформації про конкретний локус пов'язує з тим, що це місце загальновідоме для всіх оповідачів (належить до знаного, відомого простору, розташоване від них недалеко). Саме локальна приуроченість стосується, на мою думку, тих моментів, на яких, за С. Мишаничем, «тримається пам'ять оповідача про подію», які є «опорними штрихами його оповіді» (Мишанич, 1986, с. 122–123). Стимулюватиме побутування цих наративів, безперечно, той факт, що на місці загибелі встановлено пам'ятник: «І він був знищений в оборошинському енкаведистами лісі там, під Любіньом, є пам'ятник там, на тому місці» (Інтерв'ю-4). Такі місця пам'яті, на думку П'єра Нора, – присутність минулого в теперішньому, вони не з'являються випадково, а живуть завдяки бажанню пам'ятати (цит. за Іщенко, 2020, с. 54).

Доволі продуктивним залишиться в народній пам'яті сам спосіб чи шлях загибелі З. Тершаковця: «Там його виманили і його знищили» (Інтерв'ю-4), «В Любіню в лісі на нього чекали... Там чекали на нього» (Інтерв'ю-5), «Спеціально заплатили кому то, що... Так. Його вбили в Любіню в лісі» (Інтерв'ю-5). Вимальовується поетапна картина зради: заплатили – чекали – вбили. Як відомо, агентурна група Управління Міністерства державної безпеки Львівської обл. вела розвідку через підлітків-пастухів (ті думали, що мають справу зі справжніми повстанцями), виявила в лісі групу підпільників, одного з яких пастухи назвали Ромко (Мороз, 2011, с. 40). Народні оповідачі не могли, звичайно, знати про те, що шляхом обману, переодягання в упівців (це була поширена практика), емдебісти викликали довіру в підлітків, видавши себе за своїх. Саме тому народна пам'ять переосмислила історію у своєму руслі, трансформувавши її відповідно до свого досвіду – «фольклорного знання». Цілісну картину події, за словами С. Мишанича, все-таки створює уява оповідача, «яка уточнює, пояснює незрозуміле, доповнює те, чого оповідач не бачив, не чув, динамізує оповідь,

деталізує найважливіші місця тощо» (Мишанич, 1986, с. 123). Мотив зради, зокрема й за гроші, належить до доволі поширених сюжетних елементів повстанської прози (Качмар, 2022, с. 235). У його контексті відбувається проєктування фольклорної версії загибелі З. Тершаковця.

Щодо називання ворогів, то лише в одному наративі зафіксована лексема «енкаведисти». В усіх інших народні оповідачі використовують здебільш односкладні неозначено-особові речення (акцент на предикатах виманили, знищили, чекали, вбили). Акумуляція соціоніма «енкаведисти» не випадкове. Оксана Кузьменко зазначає, що такі соціоніми багато значать у семантизації концепту «ворог» й сильно впливають на тональність та експресію фольклорних новотворів першої половини ХХ ст. (Кузьменко, 2018, с. 334). Для респондентки всі вороги українського народу (повстанців, селян, яких вивозили на Сибір) сконцентровано у слові «енкаведисти» – представники карально-репресивної машини тоталітарного режиму. Уникнення називання ворогів у дієслівних реченнях може бути пов'язане, на мою думку, із двома моментами. По-перше, для народної традиції само собою зрозуміло, хто виконавець. Наголос зроблено на діях, у яких закладено сам сенс та основну інформацію. По-друге, використання дієслів у третій особі множини передбачає існування суб'єкта дії – вони. Звернімося знову до висновків О. Кузьменко. Дослідниця наголошує, що більшість образів, через які розкривається концепт «ворог», демонструють виразно негативне народне ставлення; воно виражено через емоційно-знижувальну лексику («москальня», «полячиська», «німчаки», «вони») (Кузьменко, 2018, с. 333). Цілком вірогідно, що саме так народна пам'ять висловлює своє презирливе ставлення до вбивць-катів не лише свого відомого земляка, а й багатьох українців.

Звернімо увагу на ще один цікавий момент у контексті подальшого існування оповідної традиції про загибель З. Тершаковця. Один із наративів зафіксовано у формі діалогу між матір'ю Н. Стельмах, яка була зв'язковою родини Тершаковців, та донькою О. Кузяків, що чула про події з розповідей рідних:

«Стельмах Н. Г.: В Любіню в лісі на нього чекали.

Кузяків О. І.: Так. І то рід..., двоюрідний брат його продав.

Стельмах Н. Г.: Так. Там чекали на нього.

Кузяків О. І.: Розумієш.

Стельмах Н. Г.: А посил поїхав [Кузяків О. І.: І слухай, слухай] його відвідати. А він каже: “Він був борше ваш, а тепер він наш”. А небіжчик Зеню лижев застрілений.

Кузяків О. І.: Мертвий. Сі застрілив. Бо він сі сам.

Стельмах Н. Г.: Спеціально заплатили кому то, що...

Кузяків О. І.: То його вбили?

Стельмах Н. Г.: Так. Його вбили в Любіню в лісі» (Інтерв'ю-2; Інтерв'ю-4).

Донька, яка не була безпосереднім свідком подій і перебувала від них на доволі значній часовій дистанції, змальовує їх із певними доповненнями. Такі інтерпретації відбуваються під впливом повстанської фольклорної традиції, яка, без сумніву, відома оповідачці: її вихували в патріотичній родині, мати Наталія Стельмах була зв'язковою Тершаковців, а рідна тітка Марія Юзич відбула понад 10 років на Магадані за членство та діяльність в ОУН. Ольга Кузяків чітко ідентифікує зрадника – двоюрідний брат, близький кровний родич. Сам базовий сюжетний елемент зради найближчих родичів не новий. Ярина Закальська зазначає, що «у ліричних текстах періоду національно-визвольних змагань ХХ ст. спостерігаємо “чоловічу зраду”, що

підтверджує мотив “батько зраджує сина”» (Закальська, 2018, с. 197). Окрім того, фраза матері: «А небіжчик Зеню лижев застрілений» відразу продукує традиційне продовження в доньки: «Мертвий. Сі застрілив. Бо він сі сам». Простежено вплив наративів про бойове самогубство упівців, які не хочуть потрапити живими до рук ворога, найбільшою ганьбою вважають для себе здатися. Це явище, за словами Є. Луня, «оповідна традиція використовує як ще один особливо ефективний, бо ж оперативний на найвищу ціну – самопожертву власним життям, чинник возвеличення й уславлення Української Повстанської Армії» (Луньо, 2012, с. 901). Оповідачка, не знаючи деталей загибелі З. Тершаковця, героїзує свого відомого земляка та інтерпретує його смерть як вияв найвищої жертвовності в руслі відомих їй традиційних конотацій. Олександра Бріцина, аналізуючи свідчення оповідачів про явища історії, зазначає, що вони сприймаються переважно як розповідь про реальні факти, «натомість значною важливішою видається наявна в таких оповідах інформація про народні оцінки та світогляд носіїв» (Бріцина, 2010, с. 136). Якби не розмова з матір'ю, оповідачка й надалі була б переконана, що З. Тершаковець учинив бойове самогубство й транслювала б таку версію наступним поколінням.

Важливий момент фольклорної біографії З. Тершаковця – епізод впізнання тіла. Історичні документи, хроніки, польові записи, як зазначає О. Кузьменко, свідчать про масовий вимір історій, коли матері повстанців свідомо відмовлялися впізнавати в закатованому тілі рідну дитину (Кузьменко, 2018, с. 394). За історичними джерелами, тіло З. Тершаковця упізнали його батько, сестра і дружина (зімліла при цій «процедурі») (Мороз, 2011, с. 40). Відомі нам наративи частково відображають історичні реалії, зокрема про батька Григорія і дружину Анастасію: «А посила поїхав... його відвідати. А він каже: “Він був борше ваш, а тепер він наш”. А небіжчик Зеню лижев застрілений... Та шо мав казати, як він лижев. Каже, як дитини мені жаль, але... Каже, а він був скорше ваш, а тепер він наш. Тепер ми ним будем» (Інтерв'ю-5); «Аж тоді, коли Зеновій загинув, привезли його під... під свій, там машини стоять. Як там? Видите одно слово, вже не можу сказати. Де машини? Не стоянка. Де зберігаються. [Гараж?] Гараж. О. Вилетіло слово гараж. Сама з себе сміюся. Я вам кажу. А потому воно перекрутиться і знов стає на своє місце. Одним словом. І там його привезли під гараж. Привели її. І вона спочатку казала: “Ні! Ту нема мого! Ту нема!”. Але як побачила, добре придивилася, знаєте. А йому потекла кров. А вона тоді підняла спідницю чи сукенку, мала батистову сорочечку. І тако розірвала з усієї сили сорочку, і витерла йому кров. А сама зімліла. Вони тоді пізнали, що то її чоловік» (Інтерв'ю-3).

У наративі про батька виділю два ідейно-сміслові моменти: слова Г. Тершаковця («каже, як дитини мені жаль, але») та констатацію ворогів («а він був скорше ваш, а тепер він наш. Тепер ми ним будем»). Щодо першого епізоду, то в ньому простежено підпорядкування батьківських почуттів (любові до сина, жалю і трепету через його смерть) вищому обов'язку, центральній ідеї, за яку віддали життя тисячі українських героїв. Як свідомий патріот української справи, що присвятив їй усе своє життя, залучив дітей до неї, Г. Тершаковець розуміє, що не має морального права чимось виділятися з-поміж інших батьків, які благословили своїх дітей на боротьбу, про щось шкодувати, бо не він один, а мужньо приймає синову смерть як виправдану жертву у змаганнях за Україну. Адже сама героїчна смерть, за словами Є. Луня, найцінніша у шкалі світоглядно-філософських вартостей українського національного буття (Луньо, 2006, с. 147). Обірвана фраза в наративі свідчить про глибокий травматичний вплив

на оповідачку смерті З. Тершаковця та болючість спогадів про впізнання його тіла. Глибоке семантичне наповнення має фраза: «... а він був скорше ваш, а тепер він наш». Її можна трактувати не лише буквально: каральні органи забрали Зиновія від батьків, рідних, односельців, усієї України, заволоділи ним тільки після його смерті. Отримали тіло як фізичний субстрат, але не зламали душі. Герой залишився вірний ідеї до кінця життя, змагався за неї до останнього. Крім того, основою цього епізоду є давня за походженням бінарна семантична опозиція «свій/чужий» у варіанті «наш/ваш». «Поляризація суспільної картини світу в умовах збройного конфлікту за принципом – “свій/чужий”, – зазначає Ольга Кирилюк, – змушує використовувати мовні засоби, які розподіляють будь-які поняття відповідно до цієї бінарної категорії» (Кирилюк, 2020, с. 92). Займенник наш у прямій мові москалів (у сприйнятті оповідачів він має протилежне значення) використано не лише для ідентифікації ворогів: їхні образи в народній уяві марковано рисами чужого світу – світу смерті, яка заволоділа героєм.

Наратив про впізнання тіла дружиною доволі детальний: чітко вказано місце події (біля гаража), зображено дії героїні: спочатку казала, побачила, придивилася, підняла спідницю чи сукенку, мала батистову сорочечку, розірвала, витерла кров, зімліла. Визначальне значення має постать респондентки. Хоча вона не була безпосереднім свідком чи учасником події, можна констатувати досить значний емоційний вплив епізоду впізнання на оповідачку, а відповідно і його детальне відтворення. Надія Курдик (Мурафа) – рідна племінниця Анастасії Тершаковець, із якою тітка часто бачилася після заслання і розповідала про свої поневіряння. Окрім того, інформаторка – талановита майстриня слова з хорошою пам'яттю. Ці висновки підтверджую думками С. Мишанича про те, що сильних переживань, емоційних вражень бувають не позбавлені й розповіді про почуте, прочитане: «... все залежить від багатства уяви оповідача, від його життєвого досвіду, від чуття слова, майстерності, володіння оповідною традицією, з одного боку, та від зацікавленості слухачів – з другого» (Мишанич, 1986, с. 103). Один із центральних семантичних елементів наративу – образ крові: а йому потекла кров, і витерла йому кров. Дієслова «лити», «текти» в поєднанні з лексемою «кров», вживання яких є особливістю сучасного українського фольклору про війну, «приховано артикулюють заперечення “кров=(не)вода” та обумовлюють відомий у традиційному світі міфопоетичний погляд на кров не як на фізіологічну рідину, а як особливу субстанцію, в якій міститься душа людини» (Кузьменко, 2020). Саме таку конотацію втраченого в бою життя, душі, яка відходить в інший світ, жертвової посвяти закладено в наративі про З. Тершаковця. Крім того, через епізод витирання крові (це робить дружина) проведено, на мою думку, спрощений варіант одного з важливих етапів похоронної обрядовості – «обрядження небіжчика», що передбачає процеси обмивання та перевдягання тіла в нову одягу (Гузій, 2006, с. 570). Саме цей момент стає певним ідентифікаційним чинником: А. Тершаковець, витерши кров і втративши після цього свідомість, засвідчила, що померлий – її чоловік З. Тершаковець.

Логічним продовженням стає наратив про поховання героя, поданий знову у формі діалогу:

«Стельмах Н. Г.: ...Тепер ми ним будем. Та десь кинули...

Кузяків О. І.: А що зробили? Кинули? Їго не поухоурунили та, як нормально?

Стельмах Н. Г.: Та де-е-е! Десь, десь кинули.

Кузяків О. І.: Вони сі і мертвих бо'яли, Маруся. Знаєш.

Стельмах Н. Г.: Може, закопали де в яке брудне... Бо воїни дуже їго хтіли злапати» (Інтерв'ю-2; Інтерв'ю-5).

Мотив «смерть без похорону» не новий, поширений у народних піснях про Карпатську Україну (Кузьменко, 2016, с. 348), численних фольклорних наративах про загибель повстанців, коли рідні навіть не знали, де могила. Така аморальна поведінка радянських карателів має цілком логічне пояснення: через заборону поховань, відповідно місць пам'яті, знищити найменший слід упівців на українській землі, будь-яку згадку про героїчне минуле. «Могила, – за словами Є. Луня, – це основний атрибут культу предків, особливо – героїв, свідчення колишньої бойової слави» (Луньо, 2006, с. 150). Могили українських героїв, на думку О. Кузьменко, – це місця, де захована їхня звитяжна «сила», у їхніх образах концептуалізується пам'ять про полеглих українських захисників чи захисниць (Кузьменко, 2018, с. 556). Народний наратив зберіг у деталях цей причинно-наслідковий зв'язок: не похоронили нормально, а десь кинули, закопали «в яке брудне», порушивши всі християнські догми та народні приписи щодо відходу людини в інший світ. Таку поведінку народна свідомість пояснює просто і логічно: «... вони сі і мертвих боюли», «бо воїни дуже їго хтіли злапати». Непересічна постать Зиновія, його активна та самовіддана діяльність, самопожертва заради України акумулювали мотиви великого бажання у ворогів знищити його та страху після смерті. Подібні конотації притаманні, без сумніву, численним повстанським героям. Історики та громадськість ще й досі не знають, що зробили з тілом Романа Шухевича, де його могила і чи є вона взагалі (В'ятрович, 2007).

Дослідження повстанської творчості в регіонально-локальному вимірі – один із важливих етапів комплексного вивчення усної історії та фольклору національно-визвольних змагань українців середини ХХ ст. Кожен населений пункт мав своїх героїв – родичів, сусідів, односельців, які боролися за Україну, часто ціною власного життя. Саме про них у формі родинних наративів трансливалася основна інформація, яка змінювалася, шліфувалася в контексті народного світогляду («фольклорного знання», постаті оповідача). Так поставала фольклорна правда як особливе джерело збереження правдивої, народної версії подій, зокрема й про відому на Львівщині родину Тершаковців. Центральна постать родинного наративного комплексу – З. Тершаковець – активний діяч ОУН, учасник збройної боротьби УПА, удостоєний після смерті одним із найвищих звань – майора-політвиховника УПА. Його фольклорна біографія містить майже всі основні елементи, притаманні для народних життєписів історичних героїв (походження, зовнішні та внутрішні характеристики, діяльність, героїчну смерть). Простежено тяглість традиції у змалюванні персонажа (незвичайна зовнішність – ріст, розмір голови, білявий колір волосся). Такі самі характеристики типові для персонажів історико-героїчних переказів попередніх періодів. Щоправда, до своєрідних рис, пов'язаних із реаліями ХХ ст., відношу освіченість, інтелігентність З. Тершаковця. Освіченість – домінантна властивість, поширена у стрілецькій та повстанській прозі. Багатогранною представлено в народних наративах діяльність героя: він воює, друкує свої праці (пропагандивна, дослідницька та видавнича робота), організовує мережу зв'язкових, має свої справи. Дані про героїчну загибель З. Тершаковця обмежуються згадками про місце (Оброшинський ліс), антагоністів (енкаведисти) та встановлення пам'ятника. Брак даних про цю подію народна творчість компенсує своїми доповненнями в контексті вже відомої традиції: зрада за гроші, зрада рідних, вчинення бойового самогубства.

Отже, проаналізований матеріал засвідчив активне побутування повстанської прозової традиції на регіонально-локальному рівні, органічний перехід оповідань (меморатів і хронікатів) у перекази, значну роль оповідачів у трансляції фольклорної правди.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

5 ий канал. (2022, 18 червня). «Ми втрачаємо найкраще, а рашисти – генетичне сміття»: міський голова Дніпра Борис Філатов у «Рандеву». Телепрограма [Відеоматеріали]. <https://www.5.ua/regiony/my-vtrachaiemo-naikrashchychk-a-rashysty-henetychnesmittia-miskyi-holova-dnipra-borys-filatov-u-randevu-280186.html>

Бріцина, О. (2010). XX сторіччя в усній історії українців (нотатки до питання про історизм фольклору). У пошуках власного голосу. Усна історія як теорія, метод та джерело: зб. наук. статей. Харків: ПП «ТОРГСІН ПЛЮС», 135–144.

Вронська, Т. (2014). Історична довідка про становлення і розвиток військового етикету у збройних формуваннях України. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий журнал, 1(3). https://shron1.chtyvo.org.ua/Vronska_Tamara/Istorychna_dovidka_pro_stanovlennia_i_rozvytok_viiskovoho_etyketu_u_zbroinykh_formuvanniakh_Ukrainy.pdf

В'ятрович, В. (2007). Місце захоронення головного командира УПА Романа Шухевича як предмет суспільних дискусій. Український визвольний рух, 10, 323–337.

В'ятрович, В., Забілий, Р., Дерев'яний, І., Содоль, П. (2011). Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. Львів.

Гель, І. (2003). Історія сіл Кліцка і Якимчиць: короткий нарис. Львів: Каменяр.

Гель, І. (відп. ред.). (2005). Родина Тершаківців: учений, політик, подвижник національної ідеї: матеріали науково-практичної конференції (Львів, 4 листопада 2003 р.). Львів.

Гузій, Р. (2006). Похоронні звичаї та обряди. В С. Павлюк (голов. ред), Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат (Т. 2: Етнологія та мистецтвознавство). Львів, 569–589.

Давидюк, Л. (2017). Наративний дискурс усних неказкових оповідань. Science and Education a New Dimension. Philology, 5(39)/143, 16–19.

Дем'ян, Г. (2003). Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар». Львів.

Дем'ян, Г. (записи та упоряд.). (2006). Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах. Львів.

Жайворонок, В. (2006). Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ: Довіра.

Закальська, Я. А. (2018). Мотивема «зрада» в ліриці національно-визвольних змагань першої половини XX століття. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації, 4, 29(68), 194–199.

Інтерв'ю-1: Інтерв'ю М. Качмар з Бокало Марією Іванівною, 1938 р. н., записане в с. Якимчиці Львівського р-ну Львівської обл. 22 липня 2021 р. Архів автора.

Інтерв'ю-2: Інтерв'ю М. Качмар з Кузяків Ольгою Іванівною, 1951 р. н., записане в с. Кліцьку Львівського р-ну Львівської обл. 22 липня 2021 р. Архів автора.

Інтерв'ю-3: Інтерв'ю М. Качмар та О. Чікало з Курдидик Надією Стефанівною, 1934 р. н., записане в с. Бовшеві Бурштинського р-ну Івано-Франківської обл. 28 червня 2019 р. Архів автора.

Інтерв'ю-4: Інтерв'ю М. Качмар з Попович Любов'ю Андріївною, 1954 р. н., записане в с. Якимчиці Львівського р-ну Львівської обл. 22 липня 2021 р. Архів автора.

Інтерв'ю-5: Інтерв'ю М. Качмар зі Стельмах Наталією Григорівною, 1923 р. н., записане у с. Кліцьку Львівського р-ну Львівської обл. 22 липня 2021 р. Архів автора.

Іщенко, Є. О. (2020). Концепція «місць пам'яті» П'єра Нора в контексті досліджень про колективну пам'ять. Питання культурології, 36, 49–59. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221044>

Качмар, М. (2022). Мотив зради у фольклорних повстанських наративах з Івано-Франківщини: індивідуальний вибір чи колективна патологія? Народознавчі зошити, 2, 327–336. <https://doi.org/10.15407/nz2022.02.327>

Кирилюк, О. Л. (2020). Формування образу захисника в умовах інформаційної війни: лінгвокогнітивний аспект. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис», 8, 90–96. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.14>

Кісь, О. (2017). Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. <https://uamoderna.com/md/216-216>

Коваль, Г. (2014). Колір як ознака образотворення в календарно-обрядовій поезії. Народознавчі зошити, 4, 733–740.

Кузьменко, О. (2016). Фольклорний портрет героя-січовика Карпатської України: трагічна екзистенція та концептуальні форми її вираження. Народознавчі зошити, 2, 341–351.

Кузьменко, О. (2018). Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн). Львів.

Кузьменко, О. (2020). «Ей гварила мамичка, же буде войничка»: образ світових воєн в українській фольклорній картині світу. Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. <https://uamoderna.com/md/kuzmenko-war-in-folklore>

Ломага, Ю. [Юрій] (2022, 6 листопада). Найбільша наша трагедія в тому, що вони шлють найгірших, а ми втрачаємо – найкращих. <https://www.facebook.com/watch/?v=1812742255737787>

Луньо, Є. (2006). Поетизація і героїзація Євгена Коновальця у народних піснях. Український визвольний рух, 8, 130–152.

Луньо, Є. (2007). Постать Романа Шухевича в оповідному фольклорі Яворівщини. Український визвольний рух, 10, 267–289.

Луньо, Є. (2012). Культ рідної армії у повстанській епічній традиції Яворівщини. Народознавчі зошити, 4, 890–907.

Луньо, Є. (2015). Повстанський героїчний епос і актуальні питання сучасного державотворення. В Є. Луньо (упоряд.), Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців (Т. 2: Яворів). Львів: Растр-7, 3–20.

Луньо, Є. (2020). Народний переказ «Шухевич вбиває ворогів і героїчно гине»: ідейно-смысловий аспект. Народознавчі зошити, 3, 563–572. <https://doi.org/10.15407/nz2020.03.563>

Мишанич, С. В. (1986). Усні народні оповідання. Питання поетики. Київ: Наукова думка, 1986.

Мишанич, С. (2003). Від факту до художнього узагальнення (майстерність оповідача). В Мишанич, С. Фольклористичні та літературознавчі праці, 1. Донецьк, 297–350.

Мороз, В. (2011). *Зиновій Тершаковець-«Федір»*. Торонто; Львів: Літопис УПА.
Мушкетик, Л. (2014). *Персонажі української народної казки*. Київ: Український письменник.

Словник української мови: в 11 т. (1970–1980). Київ: Наукова думка.

Сокил, В. (2003). Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти. Львів.

Франко, І. (зібр., упоряд. і пояснив). (1907). *Галицько-руські народні приповідки*, 2/1. Етнографічний збірник, 23. Львів.

Чезнікова, Л. Ф., Зубкова, Л. В. (2011). Особливості мовного етикету українців (регіональний аспект). *Культура народів Причорномор'я*, 214, 174–179.

Чікало, О. (2021). Образ українського повстанця у фольклорних нарративах середини ХХ століття: особливості народної рецепції (на матеріалах з Волині та Прикарпаття). *Народознавчі зошити*, 1, 28–39. <https://doi.org/10.15407/nz2021.01.028>

Шиприкевич, В. В. (1979). «Ой вербиченько, біле личенько». *Культура слова*, 17. Київ: Наукова думка, 76–81.

REFERENCES

5-yi kanal. (2022, Cherven 18). «My vtrachaiemo naikrashche, a rashysty – henetychne smittia»: miskiyi holova Dnipra Borys Filatov u «Randevu». Teleprohrama [Video]. <https://www.5.ua/regiony/my-vtrachaiemo-naikrashchykh-a-rashysty-henetychne-smittia-miskiyi-holova-dnipra-borys-filatov-u-randevu-280186.html> (in Ukrainian).

Britsyna, O. (2010). XX storichchia v usnii istorii ukrainsiv (notatky do pytannia pro istoryzm folkloru). U poshukakh vlasnoho holosu. Usna istoriia yak teoriia, metod ta dzherelo: zb. nauk. statei. Kharkiv: PP «TORHSIN PLIuS», 135–144 (in Ukrainian).

Vronska, T. (2014). Istorychna dovidka pro stanovlennia i rozvytok viiskovoho etyketu u zbroinykh formuvanniakh Ukrainy. Viiskovo-istorychni merydian. Elektronnyi naukovyi zhurnal, 1(3). https://shron1.chtyvo.org.ua/Vronska_Tamara/Istorychna_dovidka_pro_stanovlennia_i_rozvytok_viiskovoho_etyketu_u_zbroinykh_formuvanniakh_Ukrainy.pdf (in Ukrainian).

V'iatrovych, V. (2007). Mistse zakhoronennia holovnoho komandyrа UPA Romana Shukhevycha yak predmet suspilnykh diskusii. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 10, 323–337 (in Ukrainian).

Viatrovych, V. Zabilyi, R., Dereviani, I., & Sodol, P. (2011). *Ukrainska Povstanska Armiia. Istorii neskorenykh*. Lviv (in Ukrainian).

Hel, I. (2003). *Istorii sil Klitska i Yakymchyts: korotkyi narys*. Lviv: Kameniar (in Ukrainian).

Hel, I. (Ed.). (2005). *Rodyna Tershakivtsiv: uchenyi, polityk, podvyzhyk natsionalnoi idei: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* (Lviv, 4 lystopada 2003 r.). Lviv (in Ukrainian).

Huzii, R. (2006). Pokhoronni zvychai ta obriady. In S. Pavliuk (Ed.), *Etnohenez ta etnichna istoriia naselennia Ukrainskykh Karpat* (T. 2: Etnolohiia ta mystetstvoznavstvo). Lviv, 569–589 (in Ukrainian).

Davydiuk, L. (2017). Naratyvnyi diskurs usnykh nekazkovykh opovidan. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 5(39)/143, 16–19 (in Ukrainian).

Dem'ian, H. (2003). *General UPA Oleksa Hasyń-«Lytsar»*. Lviv (in Ukrainian).

Demian, H. (Comp.). (2006). Stepan Bandera ta yoho rodyna v narodnykh pisniakh, perekazakh ta spohadakh. Lviv (in Ukrainian).

Zhaivoronok, V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury. Slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Dovira (in Ukrainian).

Zakalska, Ya. A. (2018). Motyvema «zrada» v lirytsi natsionalno-vyzvolnykh zmathan pershoi polovyny XX stolittia. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii, 4, 29(68), 194–199 (in Ukrainian).

Interviu M. Kachmar z Bokalo Mariieiu Ivanivnoiu, 1938 r. n., zapysane v s. Yakymchysi Lvivskoho r-nu Lvivskoi obl. 22 lypnia 2021 r. [Interview]. Arkhiv avtora (in Ukrainian).

Interviu M. Kachmar z Kuziakiv Olhoiu Ivanivnoiu, 1951 r. n., zapysane v s. Klitsku Lvivskoho r-nu Lvivskoi obl. 22 lypnia 2021 r. [Interview]. Arkhiv avtora (in Ukrainian).

Interviu M. Kachmar ta O. Chikalo z Kurdydyk Nadiieiu Stefanivnoiu, 1934 r. n., zapysane v s. Bovshevi Burshtynskoho r-nu Ivano-Frankivskoi obl. 28 chervnia 2019 r. [Interview]. Arkhiv avtora (in Ukrainian).

Interviu M. Kachmar z Popovych Liuboviu Andriivnoiu, 1954 r. n., zapysane v s. Yakymchysi Lvivskoho r-nu Lvivskoi obl. 22 lypnia 2021 r. [Interview]. Arkhiv avtora (in Ukrainian).

Interviu M. Kachmar zi Stelmakh Nataliieiu Hryhorivnoiu, 1923 r. n., zapysane u s. Klitsku Lvivskoho r-nu Lvivskoi obl. 22 lypnia 2021 r. [Interview]. Arkhiv avtora (in Ukrainian).

Ishchenko, Ye. O. (2020). Kontsepsiia «mists pam'iat» P'iera Nora v konteksti doslidzhen pro kolektyvnu pam'iat. Pytannia kulturolohii, 36, 49–59. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221044> (in Ukrainian).

Kachmar, M. (2022). Motyv zrady u folklornykh povstanskykh naratyvakh z Ivano-Frankivshchyny: individualnyi vybir chy kolektyvna patolohiia? Narodoznavchi zoshyty, 2, 327–336. <https://doi.org/10.15407/nz2022.02.327> (in Ukrainian).

Kyryliuk, O. L. (2020). Formuvannia obrazu zakhysnyka v umovakh informatsiinoi viiny: linhvokohnityvnyi aspekt. Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti «Lvivskiy filolohichnyi chasopys», 8, 90–96. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.14> (in Ukrainian).

Kis, O. (2016). Kolektyvna pamiat ta istorychna travma: teoretychni refleksii na tli zhinochykh spohadiv pro Holodomor. Ukraina moderna. Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys. <https://uamoderna.com/md/216-216> (in Ukrainian).

Koval, H. (2014). Kolir yak oznaka obrazotvorennia v kalendarno-obriadovii poezii. Narodoznavchi zoshyty, 4, 733–740 (in Ukrainian).

Kuzmenko, O. (2016). Folklorni portret heroia-sichovyka Karpatskoi Ukrainy: trahichna ekzystentsiia ta kontseptualni formy yii vyrazhennia. Narodoznavchi zoshyty, 2, 341–351 (in Ukrainian).

Kuzmenko, O. (2018). Dramatychni buttia liudyny v ukrainskomu folklori: kontseptualni formy vyrazhennia (period Pershoi ta Druhoi svitovykh voien). Lviv (in Ukrainian).

Kuzmenko, O. (2020). «Ei hvaryla mamychka, zhe bude voynychka»: obraz svitovykh viin v ukrainskii folklornii kartyni svitu. Ukraina moderna. Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys. <https://uamoderna.com/md/kuzmenko-war-in-folklore> (in Ukrainian).

Lomaha, Yu. [Iurii]. (2022, Lystopad 6). Naibilsha nasha trahediia v tomu, shcho vony shliut naihirshykh, a my vtrachaiemo – naikrashchykh. <https://www.facebook.com/watch/?v=1812742255737787> (In Ukrainian).

Luno, Ye. (2006). Poetyzatsiia i heroizatsiia Yevhena Konovaltsia u narodnykh pisniakh. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 8, 130–152 (in Ukrainian).

Luno, Ye. (2007). Postat Romana Shukhevycha v opovidnomu folklori Yavorivshchyny. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 10, 267–289 (in Ukrainian).

Luno, Ye. (2012). Kult ridnoi armii u povstanskii epichnii tradytsii Yavorivshchyny. *Narodoznavchi zoshyty*, 4, 890–907 (in Ukrainian).

Luno, Ye. (2015). Povstanskyi heroichnyi epos i aktualni pytannia suchasnoho derzhavotvorennia. In Ye. Luno (Comps.), *Yavorivshchyna u povstanskii borotbi. Rozpovidi uchastnykiv ta ochevydtsiv* (T. 2: Yavoriv). Lviv: Rastr-7, 3–20 (in Ukrainian).

Luno, Ye. (2020). Narodnyi perekaz «Shukhevych vbyvaie vorohiv i heroichno hyne»: ideino-smyslovyy aspekt. *Narodoznavchi zoshyty*, 3, 563–572. <https://doi.org/10.15407/nz2020.03.563> (in Ukrainian).

Myshanych, S. V. (1986). *Usni narodni opovidannia. Pytannia poetyky*. Kyiv: Naukova dumka, 1986 (in Ukrainian).

Myshanych, S. (2003). Vid faktu do khudozhnoho uzahalennia (maisternist opovidacha). In Myshanych, S. *Folklorystychni ta literaturoznavchi pratsi*, 1. Donetsk, 297–350 (in Ukrainian).

Moroz, V. (2011). *Zynovii Tershakovets-«Fedir»*. Toronto; Lviv: Litopys UPA (in Ukrainian).

Mushketyk, L. (2014). *Personazhi ukrainskoi narodnoi kazky*. Kyiv: Ukrainskyi pismennyk (in Ukrainian).

Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Sokil, V. (2003). *Ukrainski istoryko-heroichni perekazy: strukturno-semantychni ta poetychni aspekty*. Lviv (in Ukrainian).

Franko, I. (Comp.). (1907). *Halytsko-ruski narodni prypovidky*, 2/1. Etnohrafichnyi zbirnyk, 23. Lviv (in Ukrainian).

Cheznikova, L. F., & Zubkova, L. V. (2011). Osoblyvosti movnoho etyketu ukrainsiv (rehionalnyi aspekt). *Kultura narodov Prychernomorja*, 214, 174–179 (in Ukrainian).

Chikalo, O. (2021). *Obraz ukrainskoho povstantsia u folklornykh naratyvakh seredyny KhKh stolittia: osoblyvosti narodnoi retseptsii (na materialakh z Volyni ta Prykarpattia)*. *Narodoznavchi zoshyty*, 1, 28–39. <https://doi.org/10.15407/nz2021.01.028> (in Ukrainian).

Shyprykevych, V. V. (1979). «Oi verbychenko, bile lychenko». *Kultura slova*, 17. Kyiv: Naukova dumka, 76–81 (in Ukrainian).

Maria KACHMAR,

PhD (Philology),

Teacher of Ukrainian language and literature

Lviv Professional College of Applied Art and Design,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7811-9576>,

email: mariakachmar@ukr.net

ZINOVIIY TERSHAKOVETS IN ORAL HISTORICAL AND FOLKLORE SOURCES

The article is devoted to the consideration of the folklore biography of one of the outstanding figures of the OUN-UPA Z. Tershakovets. The source base and the object of the research are interview materials, that the author conducted in 2021 in the small homeland of the hero – in the villages of Yakymchitsi and Klytsko of the Komarno Territorial Community in Lviv region – from respondents, who witnessed the events of the national liberation movement, and their descendants. Attention is focused on key moments of life, about which folk memory has preserved information, interpreted and supplemented it in a unique way: name, external and internal characteristics, activity and its significance for the underground movement, heroic death. In the depiction of appearance and character traits, positive connotations dominate: handsome, blond, scientist, intellectual, Ukrainian. The durability of the tradition can be traced, in particular the kinship with historical-heroic tales about the Cossacks, Opryshks, and narrative creativity about Sichovi Strilci.

The activities of Z. Tershakovets are most fully reflected in the collected materials. Its actualization is connected both with the direct real contacts of the narrators with the hero (he came to the neighbors for lunch, gave orders and tasks, addressed directly to the respondents), and with the formation of imaginary moments interpreted in the vein of folk tradition. The episode of the death of Z. Tershakovets in the Obroshyno forest was particularly influenced by this tradition, as the respondents were not direct witnesses of the event. The extremely importance of storytellers in broadcasting and preserving information about local heroes is indicated. Emphasis is placed on the special mission of family stories in the times of totalitarianism.

Key words: folklore character, folk tradition, family narrative, plot, Ukrainian insurgent army.